

Dromen van vrijheid

Grijze muren, jappenkuren
Warme dagen, hongermagen
Eetgeschillen, keukengrillen
Knoeierijen, gappartijen
Hete hoofden, harten koel
heet: saamhorigheidsgevoel
(...)
Kinderen, vrouwen
vastgehouden
in de klauwen van de jap
Moe gezeten, kaalgevreten
Niet bezweten, toch nog hoop
In 's vijands oog misschien een wonder:
Nooit eronder!

Anoniem, kamp ADEK 1944 (fragment)

Lieke van Duin &
Truus Huizenga

Dromen van vrijheid

Leopold / Amsterdam

Voor Roel en Felicity – Lieke

Voor mijn kinderen en kleinkind – Truus

Eerste druk 2015

Copyright © Lieke van Duin en Truus Huizenga 2015

Omslagontwerp: Annemieke Groenhuijzen

Foto's omslag: NIOD, Getty Images, archief Truus Huizenga

Foto achterin: archief Truus Huizenga

Uitgeverij Leopold, Amsterdam / www.leopold.nl

NUR 283 / ISBN 978 90 258 6795 9

Uitgeverij Leopold drukt haar boeken op papier met het fsc®-keurmerk.
Zo helpen we waardevolle oerbossen te behouden.

Inhoud

Vooraf 5

Voor jou 7

Maart 1942:	Soldaten in huis 11
	Een nieuw broertje 18
Augustus 1942:	Mama's verjaardagscadeau 25
November 1942:	Briefjes smokkelen 35
Mei 1943:	Nettie moet weg 41
Juli 1943:	De oproep 47
	Opgesloten 52
Augustus 1943:	Honger 59
December 1943:	Koolstronken jatten 67
Februari 1944:	Nieuws 75
Maart 1944:	Jaapje 83
September 1944:	Een theelepeltje rijst 89
November 1944:	Op transport 97
	Ziek 103
December 1944:	Kerstdiner 109
Februari 1945:	Horen, zien en zwijgen 117
	Uitroeptekens 123
Maart 1945:	Alleen 129
	Samen 134
Mei 1945:	Dorst 139
Augustus 1945:	Boekjes maken 145
	Eindelijk eten 149
September 1945:	'Wie zijn daar?' 157
Oktober 1945:	Rolschaatsen 163
December 1945:	Midden in de nacht 169
	Papa 172

Nawoord 179

Woordenlijst 183

Vooraf

Dit is het verhaal van Marja, een meisje dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië (nu Indonesië) woonde. De Nederlandse regering – toen in ballingschap in Londen – verklaarde Japan op 8 december 1941 de oorlog als reactie op de Japanse aanval op Pearl Harbor. De Japanners waren veel te sterk voor de Nederlandse soldaten in Indië en drie maanden later moest Nederlands-Indië zich overgeven.

Alle Hollanders, zoals Nederlanders in Indië toen heetten, werden in kampen opgesloten: soldaten in krijgsgevangenkampen en gewone mensen in burgerkampen. Al waren het geen vernietigingskampen zoals die van de nazi's, toch zijn er duizenden mensen in de Japanse kampen omgekomen door hongering en ziekte. Ze leefden er met honderden opgepropt in kleine ruimtes. De mensen moesten zelf koken, maar er was veel te weinig en ongezond eten; soms was er dagenlang niets. Ze moesten zelf hun kleren wassen en medische zorg geven, maar er waren nauwelijks medicijnen. De Japanse kampbazen waren wreed. Twee keer per dag moest iedereen op appèl komen om geteld te worden. Soms moest je urenlang in de brandende zon staan. Wie het niet volhield, kreeg slaag van de jappen, zoals de Japanners toen met een scheldwoord wel genoemd werden.

Ook Marja kwam terecht in verschillende kampen. Ondanks alle ellende daar heeft zij er ook mooie dingen mee gemaakt. Mensen hielpen elkaar vaak met overleven. Er was veel creativiteit: met het weinige wat er was, werd geschreven, getekend, geknutseld en muziek gemaakt.

Na de oorlog duurde het vaak tientallen jaren voordat mensen die in Japanse kampen opgesloten waren geweest,

begonnen te vertellen over wat ze hadden doorgemaakt. Dat geldt ook voor Marja.

Voor jou

Ik ga je mijn verhaal vertellen. Het is lang geleden gebeurd, wel zeventig jaar geleden. Ik heb er nooit eerder over gepraat, maar heb het ook nooit kunnen vergeten.

Ik heb er rare tics aan overgehouden:

- Ik wilde nooit de eendjes gaan voeren met mijn kinderen.
- Ik kan geen restjes eten weggoaien.
- Ik kan niet tegen mensenmassa's.
- Ik word zenuwachtig als ik in een rij moet staan.

Horen, zien en zwijgen: daar was ik altijd goed in. Maar nu voel ik dat ik mijn verhaal toch moet vertellen, voordat ik het niet meer kan. Het gebeurde tussen mijn achtste en twaalfde jaar. Jaren waarin ik nauwelijks groeide maar pijlsnel volwassen werd. Jaren waarin doodgaan doodgewoon werd, maar waarin ook wonderen gebeurden.

van Marja

Maart 1942

Soldaten in huis

Ik word wakker en weet meteen dat er iets niet klopt.

Buiten begint het al licht te worden. Normaal hoor ik dan geluiden uit de keuken, van *djongos* Njaam en *kokkie* Siti die het ontbijt klaarmaken. Nu hoor ik niets.

Ik sla mijn klamboe opzij en stap uit bed. Meteen staat mijn broer Peter naast me.

‘Er is wat,’ fluister ik. Hij knikt alleen.

Verspreid over de vloer liggen onze loden soldaatjes en zelfgemaakte speelgoedtanks van garenklosjes. Met onze voeten schuiven we ze opzij. Dan sluipen we de gang op, naar de eetkamer. Niemand. De ontbijttafel is niet gedekt. Blijkbaar is geen van de bedienden komen opdagen. Dat is nog nooit gebeurd. De *kampong* waar ze wonen is achter ons huis. Er is wel eens iemand ziek, maar nooit alle vier tegelijk.

Voorzichtig doet Peter de deur naar de zitkamer open. Daar staan mama en ons nichtje Nettie in hun nachtpon voor de ramen – de vitrages zijn dicht. Ingespannen turen ze door een kier in de gordijntjes. Mama’s nachtpon bolt over haar buik – de baby kan elk moment geboren worden. Nettie is twintig en komt uit Soerabaja. Ze is pasgetrouwd. Een dag na de bruiloft werd haar man opgeroepen in het Hollands-Indisch leger. Zijn soldatengroep werd bij ons in *Buitenzorg* gelegerd. Daarom kwam Nettie tijdelijk bij ons wonen. Zo kunnen ze elkaar af en toe zien.

Op onze tenen sluipen we naar mama en Nettie toe en proberen ook naar buiten te kijken.

‘Hé, wat doen jullie hier!’ Mama schrikt zichtbaar als ze ons opeens naast zich ziet staan.

‘Wat is er aan de hand?’ vraagt Peter. ‘Waarom gluren jullie zo?’

‘Ssst!’ zegt mama. ‘Het zijn de Japanners. Ze trekken Buitenzorg in. Kijk maar liever niet.’

Maar we kijken wel. De weg is vol mannen in groenbruine kleren. Ze hebben petten op met flappen eraan. Sommigen hebben een fiets aan de hand. Ze strompelen meer dan ze lopen. Het enige wat ik hoor zijn hun slepende voetstappen en soms valt er een fiets.

Opeens zie ik een paar mannen een groot grauw gevaarte met zich meezeulen.

‘Een kanon!’ fluistert Nettie geschrokken.

Voor ons huis houdt de troep stil. Nu kan ik het kanon goed zien: een log donker ding met grote ijzeren wielen en een loop die schuin omhoogsteekt.

Ik hoor de jappen tegen elkaar praten, nee, meer snauwen en schreeuwen. Een van hen wijst naar ons huis en dan naar dat van de overburen. ‘Dat lijkt onze kapper wel,’ zeg ik verbaasd.

‘Dat is onze kapper,’ gromt Peter. ‘De spion, de verrader!’

Een Japanner komt ons erf op lopen. Als ik het driftige tikken van zijn spijkerlaarzen op de voorgalerij hoor, vlucht ik achter Peter aan naar de eetkamer.

Er wordt hard op de deur van de voorkamer gebonsd. Mama doet open en de Japanner praat tegen haar in het Engels.

Even later komt mama de eetkamer in. ‘Ze nemen ons huis tijdelijk in beslag,’ zegt ze terwijl ze met een hand over haar buik strijkt. ‘Ze willen hier eten en uitrusten. Wij mogen alleen in de eetkamer en de speelkamer komen. We krijgen een kwartier om ons aan te kleden.’

Er trekt een golving over haar buik. Mama ziet me kijken. ‘We vinden wel een oplossing,’ zegt ze. Ze klinkt rustig.

‘Waar is Greetje?’ vraag ik dan maar.

‘Nettie haalt haar uit bed en brengt haar hierheen. Ga je

maar gauw aankleden. En Peter, breng jij twee flessen water naar de eetkamer?’

Ik ren naar onze slaapkamer, trek zomaar wat kleren uit de kast en schiet ze aan. Voor wassen is geen tijd meer.

Even later zijn we aangekleed terug in de eetkamer. Gelukkig staat de kast met brood, beleg en fruit naast ons in de speelkamer. We hebben dus iets te eten.

Ons zusje Greetje neuriet zelfbedachte liedjes en maakt van twee handdoeken een groot bed voor haar knuffels en pop Liesje. Ze heeft niets door. Dat is het voordeel als je pas vier bent.

Ik zit aan tafel en zwaai met mijn benen heen en weer. In de zitkamer hoor ik vreemde mannen scharrelen en in een vreemde taal praten.

‘Mam,’ vraagt Peter, ‘waarom hebt u die jappen in huis gelaten?’

‘Er zat niets anders op, jongen,’ zegt mama. ‘Ze hebben de oorlog gewonnen en zijn nu de baas. Dit zijn ruwe mannen. Laten we maar beleefd blijven, dan zijn zij het vast ook.’

Ik ben in de war. Hebben de Japanners de oorlog gewonnen? Ik kijk beurtelings naar mama en Peter.

‘Ze waren met meer,’ zegt mama. ‘En ze hadden betere wapens. En betere bommenwerpers.’

Ik moet aan de sirene van het luchtalarm denken, die de laatste weken vaak loeide. Dan renden we naar de schuilkamer die papa in de tuin heeft laten graven: een kamertje onder de grond met een dak van stevige bamboestammen met palmbladeren eroverheen. Binnen zijn flessen water, rollen biscuitjes, voorleesboeken, een olielamp, een verbandkist. Als we daar binnen waren, hoorden we boven ons hoofd het zware geronk van vliegtuigen, en even later de doffe knallen in de verte. De eerste keer was ik doodsbang, daarna minder.

Behalve die keer dat het luchtalarm 's nachts afging en we de schuilkelder niet haalden. Toen kropen we in de kinderkamer onder twee bedden die tegen de muur stonden, met extra matrassen erop ter bescherming. Mama paste er niet onder met haar dikke buik. Ze trok de bovenste matras een beetje naar zich toe, zodat die als een schuin afdak over haar heen hing. Ik pakte Peters hand. Ijskoud was die. Gelukkig klonk na een halfuur het sein veilig. De rest van die nacht sliepen we allemaal bij mama in de kamer: Greetje bij haar in bed en Nettie, Peter en ik op matrassen op de grond. Maar slapen kon ik niet meer.

‘Deze Japanners komen helemaal van Bantam,’ zegt mama. ‘Honderdtwintig kilometer lopen. Met dat zware kanon. Ze zijn doodmoe en hebben honger, dus...’

Er komt een vreselijke gedachte in me op. Als zij hebben gewonnen, heeft papa verloren! Hij is in december vertrokken om te vechten tegen de Japanners, die toen Indië aanvielen. Hij zag er heel stoer uit in zijn groene uniform, veel stoerder dan in de witte jas van het laboratorium waar hij werkt. Ik was zo trots op hem! Maar na een paar dagen miste ik hem al. Ik heb niks gezegd, ook niet tegen mama. We moesten mama helpen, had papa gezegd. En zeuren dat je je vader mist, is het omgekeerde van helpen.

Maar als papa verloren heeft, leeft hij dan nog wel? En als hij nog leeft, is hij misschien gewond? En waar is hij nu? Ik draai me om naar de boekenkast en doe alsof ik een boek uitzoek. Tranen rollen over mijn wangen.

Dan voel ik mama's armen om me heen. ‘Ik weet waar je aan denkt, meisje,’ fluistert ze in mijn oor. ‘Laten we hopen en bidden dat papa veilig is. Krijgsgevangenen worden goed behandeld.’

‘Krijgsgevangenen?’ Mijn stem piept.

‘Soldaten die door de vijand gevangen zijn genomen. In de

wet staat dat die netjes behandeld moeten worden.'

'O, gelukkig,' zeg ik, maar ik ben er niet gerust op.

'Kom maar,' zegt mama. Ze neemt me mee terug naar de tafel en geeft me een *pisang*. De anderen krijgen er ook een.

Greetje heeft onder de tafel een huis gemaakt. Ze praat tegen haar poppen en knuffels. Dat is fijn, want het klinkt alsof er niets aan de hand is.

Mama gaat in de luie stoel in de hoek zitten. Ik zie weer bobbel over haar buik bewegen.

Nettie zit te borduren. Peter, tegenover mij, lijkt wel vastgeplakt aan zijn stoel. Het nieuwe kussentje zit blijkbaar lekker. Hij heeft *De scheepsjongens van Bontekoe* voor zich, maar nog geen bladzijde omgeslagen.

'Peter,' fluister ik over de tafel, 'kom eens.'

Hij schudt zijn hoofd.

'Waarom niet?'

'Daarom niet. Ik moet hier blijven zitten.'

'Waarom?'

Peter kijkt even achterom naar mama. Ze heeft haar ogen dicht. Dan wenkt hij me. Ik loop om de tafel naar hem toe. 'Ik zit op de vlag,' fluistert hij. 'Die mogen ze niet vinden.'

Ik snap het. De Nederlandse vlag is nu verboden, maar mama wil hem niet kwijt. Daarom heeft ze hem in dat kussentje genaaid.

Ik knik, loop naar de boekenkast, pak *Bolke de Beer* van de boekenplank en ga weer tegenover Peter zitten. Af en toe sla ik expres een bladzijde om, maar ik lees geen letter. Ik luister naar de geluiden in huis. Geschreeuw in vreemde klanken, gebonk van laarzen, geplens met water, gerammel met blikken en borden en bestek.

Het duurt uren. Omdat lezen niet lukt, haal ik het damspel uit de speelkamer. Ik win drie potjes van Peter. Raar, want Peter kan veel beter dammen dan ik.

Eindelijk wordt het stil, doodstil.

Ik hou mijn adem in en luister. Ik hoor vogels zingen, insecten zoemen, geiten mekkeren. Verder niets.

‘Zal ik gaan kijken, tante?’ vraagt Nettie terwijl ze haar borduurwerk weglegt.

‘Nee,’ zegt mama, ‘dat doe ik zelf.’ Moeizaam staat ze op en loopt naar de deur. Langzaam, zonder één piep of kraak, duwt ze de deurkruk naar beneden. Ze opent de deur een stukje en kijkt de gang in. Dan draait ze zich naar ons om: ‘Niemand.’ Ze wenkt Nettie. ‘Kom achter me aan.’

‘Ik ook!’ zegt Peter. Hij staat op.

‘Even wachten,’ zegt mama.

‘En ik dan?’ vraag ik.

‘Jij blijft hier op Greetje passen.’

Mama en Nettie lopen de gang in. De deur blijft open. Peter en ik staan op de drempel te luisteren. ‘Nee toch!’ horen we. ‘Alle blikken opengemaakt!’

‘En hier: *beras* in de wc!’

Ik kijk Peter aan. ‘Kom!’ fluistert hij.

‘Maar Greetje dan...?’ Ik kijk naar mijn zusje, die nog steeds lief onder de tafel zit te spelen.

‘Die heeft ons nu niet nodig!’

‘Goed.’ Ik sluip achter hem aan de gang in, naar de keuken, de *goedang* en de achtergalerij. We zorgen ervoor dat mama en Nettie ons niet kunnen zien. Het is er een onbeschrijflijke bende. Kriskras door elkaar liggen bijna volle en lege blikken witte en bruine bonen, half leeggegeten potten vruchten op sap, opengetrokken zakken rijst en leeg gegooid pakken suiker en koffie. Overal borden, bestek, besmeurde handdoeken en theedoeken.

‘De wc hebben ze als spoelbak voor de rijst gebruikt,’ hoor ik Nettie zeggen. ‘De viezeriken! Ze weten niet eens waar een wc voor dient!’

‘Dat heb je met die stoottroepen,’ zegt mama, ‘dat zijn rui-ge vechtersbazen zonder beschaving.’

Ik ren naar onze tuintjes. Daar was ik al bang voor: alle to-maten weg, zelfs de onrijpe! Een paar zielige kropjes sla en wat boontjes hebben ze laten staan. Ik kijk naar onze pisang-boom, naar de papajaboom: geen rijpe vrucht meer te beken-nen.

In één klap weet ik dat vanaf nu alles anders zal zijn.

Een nieuw broertje

Als ik in de eetkamer terugkom, laat ik me in de luie stoel vallen. Ik voel me verslagen.

Opeens staat Greetje bij me met haar pop Liesje. Ze klopt op de leuning van de stoel. ‘Klop-klop!’ zegt ze. ‘Nou moet jij “Kom maar binnen!” zeggen, want jij was de buurvrouw en wij kwamen bij jou op bezoek.’

Normaal doe ik graag mee met haar spel, maar nu ben ik niet in de stemming. Met tegenzin drink ik zogenaamd thee met Greetje en geef limonade met spekkoek aan pop Liesje.

Greetje babbelt honderduit. Ik hoor haar wel maar luister niet. Als Peter binnenkomt, moet hij van Greetje soldaat spelen, wat hij met tegenzin even doet. Gelukkig zijn mama en Nettie daar, met een schaal boterhammen en een pot thee. ‘Warm eten slaan we over vandaag,’ zegt mama. ‘Nettie en ik moeten schoonmaken.’

Opeens klinkt op de achtergalerij bij de keuken een stem. ‘Hallo, is daar iemand?’ Een klop op de deur en daar loopt een onbekende Hollandse man zomaar de eetkamer binnen. Het zweet op zijn voorhoofd glimt. Nettie geeft hem een kop thee en dan begint hij te vertellen. Hij is veearts, hoefde niet in dienst en is op zijn fiets via de kampong gevlucht voor de Japanners. Omdat de kampong aan onze achtertuin grenst, kwam hij bij ons terecht. Hij kijkt ons een voor een aan. Naar mama kijkt hij langer. ‘Mevrouw,’ zegt hij dan, ‘wanneer verwacht u de baby en wie gaat u helpen?’

‘Die kan elk moment geboren worden,’ zegt mama rustig. ‘Ik hoop dat een *doekoen* uit de kampong mij helpt als dat nodig is.’

‘Ik heb een beter idee,’ zegt de man. ‘U moet naar het ziekenhuis.’

‘Onmogelijk,’ zegt mama. ‘Ik kan daar nu niet komen en bovendien kan ik mijn kinderen niet alleen laten.’

‘Ik zal kijken wat ik voor u kan doen,’ zegt de man terwijl hij opstaat. Een minuut later fietst hij ons erf af. Hij heeft duidelijk haast.

Ik wil van alles aan mama vragen, maar in mijn hoofd is het een warboel. Ik kijk naar Peter. Hij zit stil voor zich uit te staren en verkruimelt zijn brood. Greetje is bij mama op schoot gekropen, al is daar bijna geen plaats meer voor haar.

Stil eet ik mijn boterham met pindakaas op. Niemand zegt iets.

Buiten wordt het donker. De eerste *djangkriks* beginnen te sjirpen.

Opeens hoor ik een auto ons erf op rijden. Peter en ik springen overeind. ‘Hier blijven!’ zegt mama, die zelf wil kijken. Bij de voorgalerij stopt een Rode Kruis-auto. De eerste die uitstapt is zuster Ida, de lieve zuster die mama een halfjaar geleden in het ziekenhuis heeft verpleegd toen ze *tyfus* had. En daar is ook de meneer die net nog zo plotseling in onze eetkamer stond.

‘Mevrouw Bergman,’ zegt zuster Ida, ‘ik kom u halen zodat de baby in het ziekenhuis geboren kan worden. Deze meneer blijft zolang bij Nettie en de kinderen. Voor hun veiligheid.’

Alles gaat nu razendsnel. Voor ik het weet zit mama in de auto en zwaait ze naar ons. Het laatste wat ik haar hoor roepen is: ‘Dag lieverds, ik kom gauw terug. Mét een broertje.’

Een broertje? denk ik verbaasd. Hoe weet ze dat?

De volgende ochtend gaat de telefoon. We rennen er allemaal naartoe en Nettie neemt op.

‘O, wat fijn!’ roept ze en ze kijkt steeds blijer.

‘Wat? Wát is er fijn? Wie is dat?’ roepen Peter en ik om het hardst. Het kan mama zijn, of papa...

Met een stralend gezicht legt Nettie de hoorn op het toestel. ‘Dat was zuster Ida,’ zegt ze. ‘Gisteravond om halfelf is jullie broertje geboren. Alles gaat goed. Het is een stevig jongetje van negen pond en hij heet Robert Roelof Luppo, maar jullie mogen Robbie zeggen.’

Robert? denk ik. Zo heet papa ook. Als de baby een jongetje zou zijn, zou hij Roelof Luppo genoemd worden, naar opa Bergman. Waarom nu ook naar papa?

Zes dagen later komt mama thuis met Robbie, een prachtig broertje met een lief wiebelhoofdje. Mama laat ons zien hoe je dat hoofdje moet ondersteunen met je hand. Dan mogen we hem om de beurt even vasthouden. Wat ruikt hij lekker naar baby!

Even later begint Robbie te huilen. Mama geeft hem de borst en Nettie mag hem een schone luier omdoen. We staan er allemaal omheen. Aan Robbies buikje zit nog een stukje navelstreng. Opeens spuit een dun straaltje omhoog en komt in een boogje op Netties jurk terecht.

‘Hij plast!’ gilt Greetje. We schieten in de lach.

‘Het is maar water, hoor,’ zegt mama.

Mama legt Robbie in de wieg waarin Peter, ik en Greetje als baby ook hebben geslapen, de rieten wieg met witte gordijntjes van kant.

Greetje raakt een handje aan. De vingertjes klemmen zich meteen om haar vinger.

‘Kijk eens wat hij al kan,’ roept ze uit. ‘Met die piepkleine vingertjes!’

‘Zo klein ben jij ook geweest,’ lacht mama.

‘Nee, dát kan niet,’ zegt ze eigenwijs. ‘Ik ben toch grote zus!’

Greetje is niet bij de wieg weg te slaan. Ze komt pas naar Peter en mij toe als we een stukje van de *klappertaart* krijgen